

MOLNÁR JUDIT

Az embertelenség precizitása

Csendőrjelentések Ferenczy Lászlónak a szolnoki zsidó gyűjtőtáborról¹

Ferenczy László² csendőr alezredes – a magyar hatóságok részéről az Eichmann-kommandóhoz kirendelt összekötő tiszt a német megszállást követően – 1944. június 29-én a megszokott rutinnal, szenttelen tárgyilagossággal, mintha csak a szokásos évi gabonabetakarításról lenne szó, írt feletteseinek a „IV. tisztogatási terület” zsidótlanításáról:

...a zsidók begyűjtése 1944. június 20-án befejezést nyert. Elszállításuk folyó évi június 25-én kezdődött meg, és június 28-án már befejezést is nyert. [...] 40 505 zsidó fajú személy 14 vonattal szállítattott el. [...] A szállítmányok futása mindvégig zavartalan volt.³

Ferenczy 1944. május 3. és július 9. között 17 eseményjelentést írt a vidéki zsidók összegyűjtésének és deportálásának folyamatáról, összesen 434 351 „zsidó fajú személy” halálba küldéséről. A fent idézett jelentés, amely az V. (szegedi) és VI. (debreceni) csendőrkerület, más szóval a IV. deportálási zóna eseményeit összegzi, a 13. volt a sorban.

¹ A tanulmány és a hivatkozott szolnoki csendőrjelentések eredeti megjelenése: *Tanulmányok a holokausztról*, X, szerk. Randolph L. Braham, Budapest, Múlt és Jövő, 2019, 119–146. Az itt közlésre kerülő szövegnek csak azon jegyzethivatkozásaiban történt változtatás, amelyeknek forrásait kötetünkben alább közöljük. Lásd I.4. számú dokumentumok.

² Ferenczy László (1898–1946) csendőr alezredes, 1938 novemberétől a debreceni csendőrség nyomozó alosztályának parancsnoka, 1939. február 15-től a debreceni szárny parancsnoka, 1940. november 4-től a kassai csendőrkerület nyomozó alosztályának parancsnoka, 1942. július 10-től a csendőrség Központi Nyomozó Alosztályán előadó. 1944. március végétől összekötő tiszt a német biztonsági rendőrség és a magyar hatóságok között. Jelentős a szerepe a vidéki zsidóság deportálásának megszervezésében. A Lakatos-kormány idején az országban, elsősorban a fővárosban még élő zsidók vidéki gyűjtőtáborokba történő koncentrálását készíti elő. A nyilas uralom idején a Belügyminisztérium zsidóügyi szakértője. A népbíróság halálra ítéli, kivégzik.

³ Ferenczy jelentésének teljes szövegét lásd I.7. számú dokumentum.

A jelentéseket Endre Lászlónak⁴ és Baky Lászlónak,⁵ a két belügyi államtitkárnak (utóbbinak május 29-től), Faragho Gábornak,⁶ a csendőrség felügyelőjének, Király Gyulának, a BM VII. osztály vezetőjének, valamint Czigány Józsefnek, a csendőrség központi nyomozó parancsnokának küldte meg rendszeresen. A május 9. és június 29. közötti jelentéseket Ricsóy-Uhlarik Béla debreceni kormánybiztos is megkapta.⁷

Mikor és kik döntöttek az ország „megtisztításáról”? Hogyan szervezték meg a „tisztogatás” menetrendjét? Kik dolgoztak Ferenczy keze alá, hogy ezek a jelentések elkészüljenek, és a címzettek asztalára kerüljenek? Ellenőrizték-e vajon a felettesek, hogy a tartalom megfelel-e a valóságnak? Elrendeltek-e kivizsgálást, ha hibát, hiányosságot, kilengést, túlkapást tapasztaltak? Kérdések sora, amelyekre meglehetősen nehéz válaszolni.

Randolph L. Brahamnek köszönhetően tudjuk, hogy 2009 decemberéig közel 6 ezer olyan könyv, tanulmány, cikk látott napvilágot, amely a magyarországi holokauszt különféle aspektusaival foglalkozik.⁸ Bizonyosra vehető, hogy az azóta eltelt több mint tíz év alatt ha nem is duplázódott meg ez a szám, de több ezerrel növekedett a téma szakirodalmá. Az 5573 írás között azonban csupán 39-et találunk, amelynek a címében vagy a tartalmi összefoglalásában szerepel a *csendőőr* szó. Ez persze nem jelenti azt, hogy csak ennyi mű foglalkozna a csendőrségnek a magyar holokausztban játszott szerepével, mindazonáltal meglepően alacsony ez a szám.

Az 1980-as évek közepén, amikor elkezdtem feldolgozni a szegedi gettó, majd az V. (szegedi) csendőrkörület történetét, azzal szembesültem, hogy az általam vizsgált terület iratanyaga nagyon gazdag, ugyanakkor sok tekintetben töredékes. A közigazgatási iratok jelentős része fennmaradt, a rendőrségi iratok már lényegesen hiányosabbak, csendőrségi iratok ellenben *egyáltalán nem állnak rendelkezésre*. Pontosabban megtalálhatók iratok a Belügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium irattárában, de az elmúlt

⁴ Endre László (1895–1946) köztisztviselő, 1937 júniusában a Fajvédő Szocialista Párt alapító vezetője. 1938 és 1944 között Pest vármegye alispánja, Sztójay Döme kormányában 1944. április 8-tól belügyi államtitkár. A deportálások egyik irányítója, felügyelete alá tartozik a III. (vármegyei és községi), a IV. (városi) és a XXI. (lakásügyi) osztály, valamint a Közigazgatás-racionalizálási Bizottság. 1944. július 20-án Jaross Andor elvonja tőle a zsidókkal kapcsolatos ügyek intézésének jogát. A Szálasi-rendszer idején a hadművelleti területek polgári kormánybiztos. A háború után a népbíróság halálra ítéli, kivégzik.

⁵ Baky László (1898–1946) csendőr őrnagy, szélsőjobboldali politikus, Sztójay Döme kormányában 1944. március 24-től belügyi államtitkár, a deportálások egyik irányítója. Felügyelete alá tartozik a VI. (rendőrségi), a VIII. (rendőri büntető), a XVIII. (országmozgósítási), valamint a XX. (csendőrségi szolgálati) osztály. Augusztus 9-én lemond, hivatalosan szeptember 2-án mentik fel belügyi államtitkári állásából. A nyilas hatalomátvétel után Szálasi a tényleges hatáskörrel, feladattal nem rendelkező Nemzetbiztonsági Iroda élére állítja. A népbíróság halálra ítéli, kivégzik.

⁶ Faragho Gábor (1890–1953) hivatásos katonatiszt, vezérezredes, 1940. július 1.–1941. június 22. között katonai attasé Moszkvában, 1942 novemberétől 1944 októberéig a csendőrség felügyelője, majd 1944. december 23-tól 1945. július 21-ig az Ideiglenes Nemzeti Kormány közellátásügyi minisztere. Ezt követően Kecskemét környéki tanyáján, egyben kitelepítési helyén él.

⁷ A megszólított címzett a „M. kir. Belügyminiszter Úr” volt. Az első hét jelentésben zárójelben alatta a XX. (csendőrségi szolgálati) osztályt is megjelölte Ferenczy. Ennek vezetője Balázs-Piri Gyula volt ebben az időszakban.

⁸ Randolph L. Braham: *A magyarországi holokauszt bibliográfiája*, I–II, Budapest, Park, 2010.

évtizedekben egyetlen csendőrkerület irattára sem került elő a hazai levéltárakból és az 1938–1941-ben visszacsatolt területek (ma a környező országokban található) archívumaiból.⁹

A vidéki közigazgatási iratok (főispán, alispán, főszolgabíró stb.) között azonban előfordulnak a csendőrség mindennapi tevékenységével (nyomozások, elővezetések, politikai gyűlések feloszlása stb.) kapcsolatos dokumentumok. Nem véletlenül, hiszen a csendőrség mint végrehajtó szerv az utasításokat a főszolgabíraktól, az alispánoktól, illetve felsőbb szinten a belügyminisztertől kapta, és természetesen jelentéseit e szerveknek el is küldte.¹⁰ További, másodlagos források a népbírósi perek anyagai, a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (DEGOB) jegyzőkönyvei,¹¹ egyéb visszaemlékezések, valamint olyan korabeli nyomtatott anyagok, mint például a *Csendőrségi Lapok* és a *Csendőrségi Zsebkönyvek*.

A magyar holokauszt talán legfontosabb korabeli forrásai Ferenczy jelentései, hiszen ő irányította, felügyelte a vidéki gettósítás és deportálás menetét. Éppen ezért „nagy kincs” a holokausztot kutató történész számára, ha olyan további forrást talál, amely segít megérteni, hogyan is álltak össze ezek a jelentések. Azt eddig is tudtuk, hogy Ferenczy vidéki irodáiba (Kolozsvár, Munkács, Hatvan, Kiskunfélegyháza) és budapesti székhelyére (XII., Evetke út 2., II. emelet) érkeztek be az eseményjelentések az alsóbb hatóságoktól, amelyeket Lulay Leó László százados,¹² április 30-tól a tolmácsa és egyben helyettese összesített, majd Ferenczy véglegesítette, aláírta, és elküldte a Belügyminisztériumba, valamint a m. kir. csendőrfelügyelőségre.¹³ Arról azonban eddig nem kerültek elő dokumentumok, hogy kiket hogyan utasítottak az előzetes jelentések összeállítására, s milyen szempontokra kellett figyelemmel lenni. A kötetünkben olvasható tizenegy dokumentum¹⁴ nyújt támpontot erre vonatkozóan. Az itt közlésre kerülő jelentések a IV. tisztogatási terület

⁹ Lehetséges, hogy megsemmisültek az iratok, de az sem kizárt, hogy lappanganak valamely hazai vagy külföldi, talán oroszországi irattárban vagy levéltárban. Ez utóbbi feltételezést erősíti, hogy eddigi kutatásaim során nem egy népbírósi per anyagában – ha szórványosan is – találtam eredeti csendőrségi iratokat, vagy azok hiteles másolatát.

¹⁰ A csendőrség szervezeti felépítésére bővebben lásd Molnár Judit: *Csendőrök a népbírósi elöl, in A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*, szerk. Uő, Budapest, Balassi, 2005, 650–655.

¹¹ A DEGOB-jegyzőkönyveket 1945–1946-ban vették fel mintegy 5 ezer holokauszt túlélővel. A többség egyénileg készült, de „csopartos” jegyzőkönyvek is születtek. Az eredeti jegyzőkönyvek közül 3666 darab a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltárban található. Online elérhető 3515 darab (a nevek anonimizálásával) a www.degob.hu honlapon.

¹² Lulay Leó László (1898–?) csendőr százados, 1944. március 19. után a Magyar Honvéd Táborrendészet főnökének segéd tisztje. 1944. április 6-ától Piffrader német Gestapo-ezredes mellé beosztott összekötő tiszt, majd április 30-tól Ferenczy László mellett teljesít szolgálatot. A népbírósi 1946-ban először tíz év kényszermunkára, majd megismételt tárgyaláson a Népbírósi Országos Tanácsa (NOT) életfogytiglani kényszermunkára ítéli, az ítéletet 1950-ben a Legfelsőbb Bíróság életfogytiglani fegyházra változtatja. 1960-ban a Kozma utcai fegyház foglyaként tesz tanúvallomást a jeruzsálemi Eichmann-perhez anyagot gyűjtő magyar hatóságok előtt.

¹³ *Csendőrtiszt a Markóban. Ferenczy László csendőr alezredes a népbírósi elöl, szerk.*, bev. tanulmány, s. a. r., mutatók Molnár Judit, Budapest, ÁBTL–Scolar, 2014, 30.

¹⁴ Lásd I.4. számú dokumentumok.

egyik gyűjtőtáborában, a szolnoki cukorgyárban 1944. június 19–28. közötti eseményeket összegezték Ferenczy számára. Mielőtt elemezzük ezeknek az iratoknak a tartalmát, idézzük fel, hogy mi is történt a megszállást követően a „zsidókérdés megoldása” terén.

Horthy Miklós kormányzó Klessheimből hazatérve koronatanácsi ülést hívott össze március 19-én, és közölte a Kállay-kormány (1942. március 9.–1944. március 22.) tagjaival: előző nap, 18-án egyebek mellett

...Hitler azt is kifogásolta előttem, hogy a zsidókkal szemben nem teszi meg Magyarország a szükséges intézkedéseket. Bűnünk tehát, hogy Hitler kívánságát nem teljesítettem, és nem engedem a zsidók lemészárlását.¹⁵

Tehát a kormányzó pontosan ismerte a német hatóságoknak a zsidókkal kapcsolatos szándékait, a német megszállás pillanatában mégsem a lemondást választotta, hanem március 22-én kinevezte az új kormányt Sztójay Döme vezetésével,¹⁶ majd az utóbb deportáló belügyi államtitkárokként elhíresült Baky Lászlót és Endre Lászlót, ezzel legitimálva intézkedéseiket. Sőt, már a Sztójay-kormány megalakulása előtti napokban, a koronatanácsi üléssel egy időben távmondásban kaptak utasítást a határ menti csendőrörsök:

...a német csapatok magyarországi [megszállásával a] zsidó menekülést akadályozza meg. A menekülő zsidókat gépkocsijukkal együtt vegye őrizetbe és legközelebbi német hatóságnak adja át. Különös gondot fordítson, hogy a menekülő zsidók a határt át ne lépjék.¹⁷

Tehát a zsidók menekülteként nem hagyhatták el az országot, ellenben az új kormány – Horthy felhatalmazásával¹⁸ – elkezdte gyártani a hivatalos és bizalmas zsidóellenes rendeleteket. Először csak a rádiójukat vették el, aztán mindenüket. Közben gettókba zárták, majd marha- és gabonaszállító vagonokba zsúfolva deportálták valamennyiüket, nemre és korra való tekintet nélkül.

Faragho Gábor a megszállás után alig egy héttel nevezte ki Ferenczyt – Baky javaslatára és német kívánságra – összekötő tiszté a német biztonsági rendőrség és a magyar hatóságok között. A megszállás napján Magyarországra érkező zsidótlanító kommandó

¹⁵ *Vádirat a náciizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez*, I, szerk. Benoschofsky Ilona–Karsai Elek, Budapest, MIOK, 1958, 17.

¹⁶ *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt*, szerk. Karsai László–Molnár Judit, Budapest, 1956-os KHT, 2004, 60–66.

¹⁷ Muzej Vojvodine – Novi Sad, Okupacija Bačke, Madj. kralj. žandarmerija (V. segedinski žandarmerijski okrug) M. K. 9. 9/40–27447/1944. Újvidéki osztályparancsnokság távmondata az adatai őrsre 1944. március 19., 15 óra 35 perc; zentai szárnyparancsnokság távmondata az adatai őrsre 1944. március 19., 17 óra 15 perc.

¹⁸ Sztójay Döme a március 29-i minisztertanácsi ülésen az alábbi szavakkal nyugtatta meg minisztereit, amikor Antal István igazságügyi miniszter megjegyezte, hogy a kormányrendeletekhez Horthy előzetes hozzájárulása szükséges: „...a Kormányzó Úr Öfömlétsége az összes zsidórendeletekre vonatkozólag szabad kezet adott az Ő vezetése alatt álló kormánynak, és ezek tekintetében nem akar befolyást gyakorolni.” *Vádirat*, I, 50–51.

vezetője, Adolf Eichmann¹⁹ hamarosan egyeztetett vele és Endre Lászlóval az ország zsidóktól való megtisztításának részleteiről. Mint mindenütt, a németek először itt is csak a zsidók egy részének elszállítását követelték. A magyar vezetők és végrehajtók lelkesedésére azonban nem számítottak.²⁰ Álmukban sem gondolták volna, hogy négy hónappal később már „csak” a budapesti zsidók deportálásáért kell lépéseket tenniük.

Miután Eichmann, Ferenczy és Endre összeállította a zsidók lakhelyének kijelöléséről szóló bizalmas rendeletet, Baky aláírta azt, és április 7-én megtartotta az első értekezletet a Belügyminisztériumban.²¹ A rendelet értelmében:

A m. kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól. A tisztogatást területrészenként rendelem el, melynek eredményeként a zsidóságot nemre és korra való tekintet nélkül a kijelölt gyűjtőtáborokba kell szállítani. [...] A zsidók összeszedését a területileg illetékes rendőrség és a m. kir. csendőrség végzi. [...] A zsidók összegyűjtésével és elszállításával egyidejűleg a helyi hatóságok bizottságokat jelöljenek ki, amelyek a zsidók lakásait és üzleteit az eljáró rendőri és csendőri közegekkel együtt lezárják és külön-külön azonnal lepecsételik. [...] Pénzt és értéket (arany-, ezüstneműek, részvények stb.) az előbb említett eljáró szervek vegyék őrizetbe és azok mineműségét feltüntetető rövid jegyzék és ellenjegyzék ellenében adják át a városi hatóságoknak és községi előljáróságoknak. [...] Az illetékes csendőrkerületi parancsnokságok és a rendőrség rendelkezésére állnak az összes karhatalmi századok és a nekik alárendelt tanalakulatok.

Az április 7-i gyűjtőtábor-rendeletet megkapta valamennyi alispán és polgármester, valamennyi csendőrkerületi parancsnokság, valamennyi csendőrnnyomozó alosztály parancsnoka, a csendőrség központi nyomozóparancsnoksága, a budapesti és vidéki rendőrfőkapitányság, a galántai csendőr karhatalmi zászlóalj és a nagyváradi csendőr tanzászlóalj parancsnoka, valamint a csendőrség felügyelője is.

A zsidók összegyűjtését a tíz csendőrkerületet alapul véve hat tisztogatási akció során hajtották végre.²² A gyűjtőtáborok felállítását megelőzően néhány nappal a bel-

¹⁹ Adolf Eichmann (1906–1962) SS-Obersturmbannführer. 1932-ben Ernst Kaltenbrunner javaslatára belép az osztrák NSDAP-be. 1935-től az SD zsidóügyi szakértője lesz. 1937-ben Palesztinába látogat, hogy felmérje a zsidó kivándorlás lehetőségeit. 1938-ban megszervezi Bécsben a Zsidó Kivándorlás Központi Irodáját. 1939 decemberében az RSHA IV. (Gestapo) ügyosztálya (Amt) B 4 részlegének (Referat) vezetője; a részleg feladata a zsidóügyek és a kivándoroltatás irányítása. Az európai zsidók deportálásának egyik fő szervezőjeként fanatikus következetességgel jár el; személyesen, a helyszínen csak Magyarországon tevékenykedik 1944-ben. 1946-ban megszönik amerikai fogságából, vatikáni útlevéllel Argentínába megy. 1960-ban izraeli ügynökök elfogják, Izraelben 1961 tavaszán bíróság elé állítják, halálra ítélik, kivégzik.

²⁰ Edmund Veessenmayer teljhatalmú birodalmi megbízott 1944. március 31-én szokatlanul gyorsnak minősítette a magyarországi zsidóellenes rendeletek kiadásának sorát. Lásd *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944*, összeáll., s. a. r., bev. Ránki György–Pamlényi Ervin–Tilkovszky Loránt–Juhász Gyula, Budapest, Kossuth, 1968, 807.

²¹ A rendelet teljes szövegét és az értekezletről készült feljegyzést lásd *Vádirat*, I, 123–127.

²² Az első zónában, a VIII. (kassai) csendőrkerületben április közepén kezdték a zsidók összegyűjtését, majd május közepén a deportálását. Ezt követte a második zóna: IX. (kolozsvári) és X. (marosvásárhelyi) csendőrkerület, és a harmadik zóna: II. (székesfehérvári) és VII. (miskolci) csendőrkerület. A negyedik zónában: az V. (szegedi) és VI. (debreceni) csendőrkerületben június közepén kezdték a gyűjtőtáborok

ügyi államtitkárok és Ferenczy valamennyi területen bizalmas tájékoztató értekezletet tartottak. Felhívták a megjelent csendőrkerületi parancsnokok, csendőrkerületi nyomozó alosztályparancsnokok, rendőrkapitányok, főispánok, alispánok, polgármesterek figyelmét, hogy az akciót hajnalban, általában 5 órakor kell kezdeni.²³ „Az eltávolításnál a zsidókhöz nyúlni nem szabad, mert ütésük vagy rugdosásuk nem méltó a magyar emberhez” – utasította az április 26-i szatmárnémeti értekezlet résztvevőit Endre László.²⁴ A IV. deportálási zónában június 10-én, Szegeden is megismételte, hogy „a beszállításnál vagy a táborban brutalitást alkalmazni nem szabad”, ugyanakkor hozzáfűzte, hogy „lázongás, ellenszegülés, kitörés esetén a csendőrség fegyvert használhat”.²⁵ Általános elv volt, hogy „szigorú személyi motozást kell tartani nemcsak akkor, amikor a lakásokról őket összeszedik, hanem akkor is, amikor az ideiglenes gyűjtőhelyekről őket elszállítják”.²⁶ A szegedi értekezleten jelen voltak a szolnoki helyi vezetők is. Az utasítás értelmében a cukorgyárban felállítandó gyűjtőtáborba az alábbi települések gettóiból kellett beszállítani a zsidókat: Szolnok, Karcag, Kunhegyes, Kisújszállás, Törökszentmiklós, Mezőtúr, Túrkeve, Dévaványa, Szarvas, Endrőd, Gyoma, Körösladány, Szeghalom, Füzesgyarmat, Vésztő. Összesen 6142 fő.²⁷

Ferenczy május 3-án írta első eseményjelentését a II. zónából, Kolozsvárról. Már május 5-én elégedetten jelentette feletteseinek, hogy „[a] zsidók[nak] és értékeiknek összegyűjtésével kapcsolatos teendőket a hatóságok általában a legnagyobb készséggel, öntevékenyen és rugalmasan végzik”, csendőrségi területen pedig nehézségek egyáltalán nem merültek fel. Több városban a rendőri erő „elégtelennek bizonyult”, ezért csendőröket is bevetettek.²⁸

A leghírhedtebb „nyomozások” Nagyváradon történtek Péterffy Jenő csendőr alezredes tanzászlóalj-parancsnok és oktatótisztjei vezetésével. Ferenczy május 9-én jelentette, hogy Nagyváradon a helyi csendőr tanzászlóalj nyújtott segítséget az „erőtlen” rendőrségnek, amely „vontatottan” végezte feladatát.

felállítását, és június 25-től a deportálást. Az ötödik és a hatodik zónában: a III. (szombathelyi), IV. (pécsi) és I. (budapesti) csendőrkerületben június 30. és július 3. között szállították gyűjtőtáborba a zsidókat, majd július 4–6., illetve július 6–8. között indították a vonatokat Auschwitz-Birkenaubá. Legvégül Budapest székesfővárosból tervezték a deportálást, de Horthy Miklós kormányzó elhitte, hogy a csendőröket azért rendelték fel a fővárosba, mert Baky László állítólag puccsot akar megkísérelni ellene, ezért július 6-án felfüggesztette a budapesti zsidók deportálását.

²³ Lásd erről Ferenczy jelentéseit, valamint a délvideki akció „Tájékoztatóját”. Utóbbit közli: *Az Endre-Baky-Jaross per*, szerk. Karsai László-Molnár Judit, Budapest, Cserépfalvi, 1994, 488–490.

²⁴ A szatmárnémeti értekezletről készült feljegyzést közli: *Csendőrtiszt a Markóban*, id. kiad., 274–276.

²⁵ A kecskeméti közigazgatás képviselői által készített feljegyzést a szegedi értekezletről közli: *Az Endre-Baky-Jaross per*, id. kiad., 522–525. Az értekezletet követően az ott elhangzottakat utasítás formájában írta le a szolnoki rendőrkapitányság vezetője, melyet Horváth Ernő rendőr főhadnagy népbíróági peréhez csatoltak. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (MNL JNSZML), Szolnoki Népbíróóság iratai 58/1946 Horváth Ernő népbíróági pere. Lásd I.1. számú dokumentum.

²⁶ A Belügyminisztériumban április 19-én megtartott értekezlet után kiadott „Tájékoztató” a 6163/1944 BM VII. res. rendelet végrehajtásához. Lásd *Az Endre-Baky-Jaross per*, id. kiad., 490.

²⁷ Lásd I.1. számú dokumentum.

²⁸ *Csendőrtiszt a Markóban*, id. kiad., 283–285.

Az egész akció irányítását vitéz Péterffy Jenő alezredes tanzászóalj-parancsnok vette át, és minden bizottsághoz járőrtársi iskolába vezényelt csendőröket osztott be.

Paksy-Kiss Tibor csendőr ezredes, a IX. (kolozsvári) csendőrkerület parancsnoka különösen hasznosnak tartotta, hogy a hallgatóknak így „módjukban áll gyakorlatilag is elsajátítani” a személymotozást és az őrszolgálatot.²⁹

Brutalitásuk hírére a csendőrség felügyelője, Faragho állítólag Paksyt megbízta az ügy kivizsgálásával, aki három nap alatt „kiderítette”, hogy az elé tárt két esetből az egyik „sértett” nem verés, hanem mérgezés következtében halt meg – azaz öngyilkos lett –, a másik esetben pedig a „sértett” többek szerint eleve rossz állapotban volt. Általában pedig a „panaszosokat nem lehetett kihallgatni, mert időközben a németek elszállították őket”.³⁰

A kormányzó előtt nem volt titok, hogy mi történik – az általa is ellenjegyzett zsidótörvényekkel zsidónak minősített – több százezer magyar állampolgárral. 1944. június elején Sztójayhoz intézett levelében írta:

...az utóbbi időben olyan értesüléseket kaptam, hogy ezen a vonalon [ti. a zsidókérdés terén – M. J.] számos vonatkozásban több történet nálunk, mint maguknál a németeknél, részint pedig olyan brutális, sőt olykor embertelen módon, ahogyan maguknál a németeknél sem történtek az intézkedések.

Ezek után egyrészt azt kívánja miniszterelnökétől, hogy akik itthon is hasznos munkát végezhetnek, azokat ne szállítsák el az országból, illetve a keresztény vallású zsidók javára „méltányos megkülönböztetés tétessék”, másrészt a kegyetlen és embertelen intézkedések elkerülése érdekében Endrétől és Bakytól vegyék el a zsidó ügyeket.³¹ Sztójaynak azonban esze ágában sem volt felmenteni a két államtitkárt. Endrétől előbb írásos jelentést kért, hogy milyen intézkedéseket tettek a kikeresztelkedett zsidókkal szemben, és hogyan történik az elkülönítés, valamint a deportálás, majd június 21-re minisztertanácsi ülésre rendelte be mindkét államtitkárt és a csendőrség felügyelőjét, hogy tegyenek jelentést az ország megtisztításáról. Endre június 16-i tájékoztató jelentésében megnyugtatta Sztójajt, hogy „humánusan, a keresztényi szellemnek megfelelő, emberséges módon” történik az elkülönítés és a deportálás, olyannyira, hogy „üditő szolgálatot” szervezett „a pályaudvarokon és az illetékes kilépő határállomásokon”.³²

Faragho a június 21-i minisztertanácsi ülésen, ahol egyébként egyértelműen elhangzott, hogy a Magyarországról deportáltakat „elgázosítják, majd elégetik”, „a csendőrség fegyelmét igen jónak” mondta, hozzátéve:

²⁹ Uo., 290.

³⁰ Budapest Főváros Levéltára (BFL), Nb. 5045/1945. Paksy-Kiss Tibor pere, 15, 24–25, 40. Az ügyet egyébként állítólag nem zárták le. Mindenesetre június végén többek között mégis Péterffyékert rendelték fel Budapestre, hogy a fővárosi és Budapest környéki zsidók összegyűjtésében, vagonírozásában közreműködjenek.

³¹ *Horthy Miklós titkos iratai*, s. a. r., jegyz. Szinai Miklós–Szücs László, Budapest, Kossuth, 1962, 450–453.

³² *Vádirat a náciizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez*, III, szerk. Karsai Elek, Budapest, MIOK, 1967, 38–39.

Nagyváradon közel 1000 személy [...] zsidó vagyont rejtgetett [...]. Ezen személyek természetesen nem nyilatkoztak kedvezően és dicsérőleg a csendőrség magatartásáról.

Tehát nem a csendőrökkel van a probléma, hanem a zsidóvagyon-rejtgető lakossággal. Faragho „a nullával egyenlőnek” vette, „hogya a 20 000 magyar csendőrből pár csendőrrel szemben panaszok merültek fel”.³³ Erre Sztójay örömmel nyugtázta, hogy a csendőrségnek „jó a magatartása”, valamint „a csendőrségen kell hogy nyugodjék az ország belbiztonsága és a fegyelem”.³⁴

Ugyanezen a minisztertanácsi ülésen Endre és Baky is elégedetten nyilatkozott a csendőrségnek a gettósításban és a deportálásban játszott szerepéről. Eközben, mint láttuk, mindnyájan – a jelentéstevők és az őket meghallgató miniszterek, valamint Horthy kormányzó is – tökéletesen tisztában voltak azzal, hogy mi vár a deportáltakra. Endre szerint „[e]mbertelen bánásmód nem volt. Fedél alá kerültek a zsidók. [...] Közellátás jó volt. Keresztény szellemben történt.”³⁵ A két belügyi államtitkár az ülésen hangsúlyozta, milyen „nagy cselekedet” megszabadulni a zsidóktól: „megindult a vértetűtől megtisztított fa erős, egészséges vérkeringése” – érvelt Endre.³⁶ Ugyanakkor sajnálkozott, hogy a hatóságok olyan visszaélések sokaságával találkoztak, mint például „vagyon tárgyak elrejtése, megvesztegetés”. De ő, mint mondta, azonnal megtette a szükséges intézkedéseket: „minden értekezleten külön hangsúlyoztam a visszaéléseknek vaskézrel való irgalmatlan letörését.” Szerinte embertelen bánásmódra nem volt példa, egy-két egyéni akciót leszámítva, és „öngyilkosság alig fordult elő, ez is inkább már az elszállítás előtt lévő táborokban történt”.³⁷ Majdhogynem borzadva számolt be arról, hogy amikor a bevagonírozás előtt ismételtlen megmotozzák a zsidókat, „a leghetehetlenebb helyről kerülnek elő értéktárgyak”.³⁸ Végül megnyugtatta a minisztereket, hogy a „tiszogatási akció jelenleg is folyik”. A szegedi V. és debreceni VI. hadtestek területén³⁹ éppen a gyűjtőtáborokba tömörítik a „gettózott” zsidókat, és hamarosan megkezdődik elszállításuk is; ahonnan pedig már elszállították őket, „mintha évezredes lidércnyomástól szabadult volna fel a megtisztított országrész, még a levegő is megváltozott”.⁴⁰

A IV. tiszogatási zónában – mint láttuk – június 10-én tartották meg az államtitkárok és Ferenczy a tájékoztató értekezletet. Annak nincs nyoma az iratok között, hogy mikor és ki vezényelte át a szolnoki gyűjtőtáborba a debreceni csendőrkerület nyomozó alosztályáról Takács Ferenc II. törzsőrmestert és Romvári György őrmestert június 19-én.

³³ *A magyar Quisling-kormány*, id. kiad., 755.

³⁴ Uo., 755–756.

³⁵ Uo., 750. Endre László jelentésének teljes szövegét közli: *Az Endre–Baky–Jaross per*, id. kiad., 492–496.

³⁶ Uo., 495.

³⁷ *A magyar Quisling-kormány*, id. hely; *Az Endre–Baky–Jaross per*, id. kiad., 494.

³⁸ Uo., 495.

³⁹ A csendőrkerületek és hadtestek területe megegyezett, mindazonáltal érdekes, hogy Endre a jelentésében végig hadtestekről beszél, miközben felügyelete, irányítása alá a közigazgatási és rendvédelmi szervek tartoztak.

⁴⁰ *Az Endre–Baky–Jaross per*, id. hely.

Az sem világos, hogy miért ezen a napon kellett megkezdeniük a jelentések írását, holott a cukorgyárba már június 15-én érkeztek zsidók a környező gettókból. A kötetben közlésre került iratokból tudjuk, hogy ettől kezdve június 28-ig mindennap 13 órai zárással jelentést kellett írniuk Ferenczy számára. A jelentéseket két példányban készítették el. Az egyiket Ferenczynek címezték naponta előbb Kecskemétre, majd Kiskunfélegyházára,⁴¹ a másikat Debrecenbe küldték feletteseiknek a nyomozó alosztályra. A kétfős járőrnek négy pontban kellett összegeznie az eseményeket: 1. nyomozni és puhatolózni, hogy történtek-e anyagi vonatkozású visszaélések, más szóval segített-e bárki a zsidóknak valamilyen ellenszolgáltatásért cserébe; 2. merültek-e fel problémák, például előfordult-e, hogy nem érkezett időben vonat a zsidókért, vagy nem kaptak ételmet a tábor lakói; 3. történt-e bármilyen erőszak, fegyverhasználat; 4. történt-e egyéb említésre érdemes esemény, illetve hogyan reagált a helyi lakosság az eseményekre.

Takácsék az utasításnak megfelelően mindennap elkészítették jelentésüket.⁴² Kezdetben nem észlelték, hogy lett volna érintkezés zsidók és keresztények között. Majd június 23-án nyílt nyomozással mégis arra a következtetésre jutottak, hogy volt összeköttetés közöttük. Június 26-tól már csak egyszerűen „nemleges” választ adtak erre a kérdésre. Tegyük hozzá, az előző napon este indították el az első bevonuló csoportot. Az élelmezésről végig azt jelentették, hogy ebben a tekintetben nincs zavar. Kezdetben arra hivatkoztak, hogy a zsidók hoztak magukkal elegendő ételmet. 24-én, a tábor felállításának tizedik napján írták először, hogy a város szerzett be élelmiszert a foglyok számára: két szarvasmarhát vásároltak. Ne feledjük, hogy a tábor várható létszámát Szegeden még közel 6200 főre becsülték.⁴³ Igaz ugyan, hogy ennél kevesebben érkeztek június 20-ig a cukorgyárba, de a létszám így is több mint 4500 fő volt. A város vezetése így nem tűnik túl bőkezűnek a két szarvasmarha vásárlásával. Takácsék 25-én nem tudtak újabb élelem szállításáról, de úgy ítélték meg, hogy a zsidók kellően el vannak látva. Másnap azonban kénytelenek megjegyezni, hogy a táborban alig van élelem, ugyanis a németek által elszállított első csoport zsidóval együtt bevonulózták az élelmiszert is. 27-én már ismét azt jegyezték fel, hogy a szolnoki előjáróság gondoskodott a táborban visszamaradt zsidókról. A második pontban kellett volna írniuk az esetleges szállítási zavarokról és a vonatokról. A két járőr azonban kiemelte ezt a kérdést a pontok sorából, és a jelentések elején utalt többször a vagonírozásra. Ferenczy László már június 17-én tudta, hogy az előzetes tervekkel ellentétben a IV. zónában csúszik a szállítás. Nem június 21-én kezdődik, ahogyan azt tervezték, hanem 25-én. A Szolnokról indítandó két vonat indulási időpontja: június 25. és 27.⁴⁴ Takácsék azonban erről mit sem tudva 23-án jelentették, hogy a cukorgyár-

⁴¹ Ferenczy a IV. tisztogatási akció központjává Kecskemétet szemelte ki, de – mint az június 17-i jelentéséből kiderül – az elhelyezés itt nehézségekbe ütközött, ezért Kiskunfélegyházára telepítette irodáját. Lásd I.2. számú dokumentum. További részleteket az itteni elhelyezésről lásd *Csendőrtiszt a Markóban*, id. kiad., 110–111.

⁴² Az iratok közt kilenc napjelentés található. Feltehetően június 21-én is készült jelentés, de ennek nincs nyoma a levéltárban.

⁴³ Ferenczy június 17-i jelentésében kerekén 6200 főre becsüli a várható létszámot, a június 29-i jelentésben pedig 4666 fő deportálását jelentette a szolnoki táborból. Lásd I.2. és I.7. számú dokumentumok.

⁴⁴ Lásd I.2. és I.3. számú dokumentumok.

ban német részről két csoportra osztották a zsidókat: zsidókra és kivételezett zsidókra. Továbbá az előbbi csoportot előkészítették az útra, mondván, hogy másnap vagonba rakják őket, az utóbbiakat pedig feltehetően 26-án fogják elszállítani.⁴⁵ Vagonhiány miatt azonban 24-én mégsem indult el az első csoport, s a 25-i indítás is bizonytalannak tűnt. Végül 25-én délelőtt megtörtént a vagonírozás, és este 22 órakor elindult a vonat, német kísérettel, Budapest irányában. Ennek a vonatnak a vagonírozásánál a csendőrök csak ört álltak. A 26-i jelentés szerint a második csoport indítására várhatóan 28-án kerül sor, „ha vagon érkezik” – ez megtörtént, így délig bevagonírozták a „visszamaradt zsidókat”, és 16 órakor elindították Hatvan–Kassa irányában csendőri kísérettel.

Takácsék valószínűleg nem tudták, mi a jelentősége annak, hogy az első vonat német, a második pedig magyar kísérettel hagyta el az országot. Mitől kivételezett az egyik csoport a másikhoz képest? A történészek azonban már tudják, hogy Eichmann utasítást kapott Ernst Kaltenbrunnertől, az RSHA (Birodalmi Biztonsági Főhivatal) vezetőjétől, miszerint néhány szerelvényt az auschwitz-birkenauai megsemmisítőtábor helyett Strasshofba irányítson, mert Bécsben és környékén munkaerőre van szükség.⁴⁶

Takács és Romvári jelentéseik harmadik pontjában rendszeresen azt írták, hogy durvaság és hatalmaskodás nem történt a zsidókkal szemben. Fegyverhasználatról egy esetben tudtak: június 19-én egy szökni próbáló nő ellen használt lőfegyvert a német biztonsági rendőrség. A jelentésnek ezt a részét Ferenczy át is emelte június 29-i összesítő eseményjelentésébe.⁴⁷ A szűkszavú harmadik ponthoz képest azonban a jelentések első harmadából kiderül, hogy június 19-ig a szolnoki táborban tartózkodott két, Miskolcra kiküldött polgári ruhás nyomozó. 19-én a rendőrség vizsgálta át a táborba érkezőket, 20-án csak létszám szerint vették át őket. 22-én Törökszentmiklósról két polgári ruhás és két egyenruhás nyomozó járőr jelent meg a táborban a „törökszentmiklósi gazdag zsidók [...] újra való kikérdezése végett”.⁴⁸ Mivel a „kikérdezés” eredménnyel járt, a csendőrség szolnoki szárnyparancsnoka, Homoki László csendőr százados további gazdag zsidók

⁴⁵ A jelentésben tévesen írták a sorrendet. Először a „kivételezett zsidókat” vagonírozták és indították el Budapest irányában német kísérettel.

⁴⁶ Bécs város polgármestere június 7-én kért munkaerőt Kaltenbrunnertől. Eichmann feltehetően a következő napokban kapott utasítást arra, hogy néhány vonatot ne Auschwitz felé irányítson, ugyanis június 14-én hajlandó volt tárgyalni Kasztner Rezső cionista vezetővel arról, hogy 15 ezer vidéki és ugyanannyi fővárosi zsidót ügymond „jégre tesz”, fejkenként minimum 100 dollárért Bécs környékén. Két-két vonat Debrecenből és Szegedről, egy vonat Szolnokról érkezett Strasshofba. Bővebben lásd Molnár Judit: *Embermentés vagy árulás? A Kasztner-akció szegedi vonatkozásai, in Szeged–Strasshof–Szeged. Tények és emlékek a Bécsben és környékén „jégre tett” Szegedről deportáltakról 1944–1947*, szerk. Frojimovics Kinga–Molnár Judit, Szeged, SZTE ÁJTK Politológiai Tanszék–Szegedi Magyar–Izraeli Baráti Társaság, 2021, 17–26; lásd még Csősz László: *Konfliktusok és kölcsönhatások. Zsidók Jász-Nagykun-Szolnok megye történelmében*, Szolnok, MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, 2014, 186–187. Csősz tévesen azt írja, hogy Szegedről egy vonat érkezett Strasshofba.

⁴⁷ Lásd I.7. számú dokumentum.

⁴⁸ Néhány nappal korábban a törökszentmiklósi gettóban történt nyomozások során nem volt példátlan a gúzsba kötés, megbotozás. Lásd Zeisler Oszkár tanúvallomását 1945. június 25-én Zsolyomi Ferenc csendőr orvosegyetemi népegészségi vizsgálati anyagában, MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Népegészségi iratok, 268/1947. Közli: Csősz, *i. m.*, 265–268.

„kikérdezését” rendelte el, és a debreceni nyomozó alosztálytól kért segítséget. Másnap meg is érkezett négy polgári ruhás nyomozó – június 27-ig folyt a nyomozás a gyűjtőtáborban. A gazdag eredményről (7,5 kg arany és egyéb értékek, készpénz) ezen a napon számoltak be Takácsék. A „kikérdezés” módszeréről ellenben egyetlen szót sem ejtettek. A tábor egyik lakója így emlékezett vissza azokra a napokra:

A gazdag embereket kínzással bírták vallomásra. Nagyon sokat agyonverték. Este elvitték a szép és fiatal lányokat.⁴⁹

Egy másik visszaemlékező szerint:

A Cukorgyár területére való elhurcolás után következett az emberek külön-külön testi fenytéssel való kényszerű vallomástétele, hogy kik milyen értéket és hová rejtettek el. Napirenden volt, hogy neveket szólítottak. Ezeket az embereket egy távolabb eső házban súlyosan ütlegelték és bántalmazták. Naponta 15-20 embert vezettek elő, ezeket a legsúlyosabb sérülésekkel hozták támogatva félajultán vissza.⁵⁰

A törökszentmiklósi üldözöttek egyike szerint:

Borzalmas állapotok voltak itt [ti. a szolnoki gyűjtőtáborban], ütés, verés SS-ek és rendőrök részéről. Napirenden voltak a jobb módúak vallatása, borzalmasan megkínózták a szerencsétleneket, szíjjal verték alsó testüket, gúzsba kötötték stb.⁵¹

Egy szolnoki rendőrfelügyelő 1946-ban úgy idézte fel a négy civil ruhás csendőr nyomozó módszereit, hogy azok „állati munkát végeztek”. Majd hozzátette:

Egyik zsidónak a körmét szedték le, a másiknak a hasán táncoltak, mert nem akarták előadni az elrejtett ékszereket.⁵²

A két járőr végül a negyedik, „egyéb” pontban öngyilkosságokról, „természetes halálest”-ekről számolt be, valamint a lakosság hangulatát írta le. Utóbbiak „örültek”, hogy megszabadultak a zsidóktól. Továbbá megjegyezték, hogy nem találtak olyan lakost, aki sajnálkozott volna a zsidók elszállítása miatt.

Végül külön jelentésben számoltak be két szökött munkaszolgálatos kihallgatásáról, akiket a németek a többi zsidóval elszállítottak. Utoljára megemléstettek, hogy szolgálatuk érdekében nyilvános helyen megfordulva kénytelenek voltak fogyasztani egy-egy pohár sört. Dolguk végeztével június 30-án leadták jelentéseiket Debrecenben.

Ferenczy László ugyanezen a napon már az V. (dunántúli) és VI. (Pest környéki) tiszogatási akciót szervezte Budapestről. Ahogyan a Szolnokról érkezett jelentések alapján 29-én írta, hogy a „magyar közbiztonsági közegek részéről bántalmazás, kilengés vagy

⁴⁹ DEGOB, 628. számú jegyzőkönyv.

⁵⁰ Yad Vashem Archives (YVA), JM 11.906. *A Szolnok megyei és a szolnoki zsidó lakosság története 1944. március 19-től a felszabadulásig*, gépirat, szerzője ismeretlen, é. n. [1945–1946 körül], 408–410.

⁵¹ DEGOB, 3495. számú jegyzőkönyv.

⁵² MNL JNSZML, Szolnoki Népbíróság iratai, 5/1946. Bögre Sándor rendőrfelügyelő vallomása Bertóthy Dezső szolnoki rendőrkapitány tevékenységéről, 1946. augusztus 27. Közli: Csósz, *i. m.*, 260–262.

egyéni atrocitás” nem fordult elő, ugyanúgy június 30-án és utoljára július 9-én is ezt ismételte meg. Hozzátette:

Budapest székesfőváros kivételével az ország egész területéről a zsidóság már kitelepült.⁵³

Utolsó szava („kitelepült”) annyira fedí a valóságot, mint a hozzá intézett jelentésekben olvasható leírás a bántalmazásokkal kapcsolatban: „durvaság és hatalmaskodás a zsidókkal szemben a hatóság részéről nem történt”. Közel 440 ezer magyar állampolgár nem szabad akaratából „települt ki” hazájából. A szolnoki cukorgyárban összezsúfolt magyar állampolgárok nem szabad akaratukból rajzolták le, mondták el, hol vannak családi értékeik, ruhaneműik, amelyeket a magyar állam a saját tulajdonának tekintett.

A kötetben olvasható napijelentések feltétlenül árnyalják, pontosítják ismereteinket a magyar közbiztonsági szervek, különösen a csendőrség holokausztban játszott szerepéről. Még akkor is, ha a tényeknek csak egy részéről, vagy – mondjuk úgy – hiányosan számoltak be a járőrök jelentéseikben.

⁵³ *Csendőrtiszt a Markóban*, id. kiad., 312–317.